

Національна академія наук України
Інститут держави і права
імені В. М. Корецького НАН України

ПРАВОВА ПОЛІТОЛОГІЯ. АКАДЕМІЧНИЙ КУРС

Підручник

Київ
2021

Авторський колектив:

Кресіна І.О. (керівник, розд. 1, 8, 11, 13); Бабкіна О.В. (розд. 4); Батанова Н.М. (розд. 6); Горбатенко В.П. (розд. 4, 15); Дроботун Д.С. (розд. 11); Коваленко А.А. (розд. 1); Кукуруз О.В. (розд. 2, 3); Лавренова К.О. (розд.11); Ротар Н.Ю. (розд. 12); Стойко О.М. (розд. 1, 8, 13, 14); Тарасюк В.М. (розд.11); Ходаківський М.Д. (розд. 5, 7); Явір В.А. (розд. 9, 10).

Рецензенти:

Н.М. Пархоменко – доктор юридичних наук, професор,
С.М. Наумкіна – доктор політичних наук, професор
В.Ф. Смолянук – доктор політичних наук, професор

П68 **Правова політологія. Академічний курс:** підручник /авт. кол.; за ред. І.О. Кресіної. Київ: Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України, 2021. 480 с.

ISBN 978-966-02-9542-1

Підручник «Правова політологія. Академічний курс» містить тексти базових лекцій, в яких висвітлюються найважливіші теоретичні положення про сутність політичних і правових явищ, політико-правових процесів і проблем та сучасних підходів щодо їх вирішення, про особливості функціонування основних інститутів політики та права. У 15 розділах послідовно розкриті питання становлення правової політології як науки та навчальної дисципліни, її методологічні засади, особливості взаємодії політики і права, розкрито суть таких понять і політико-правових феноменів, як політична влада, правова політика, політичне право, політико-правова система, держава, політичний режим, політична участь, політичні партії, політичне представництво та прогнозування. Кожен розділ закінчується контрольними запитаннями та списком рекомендованої літератури.

Академічний курс розрахований на викладачів і студентів вищих закладів освіти й усіх, хто цікавиться питаннями сучасного політичного життя.

УДК 321.02; 34.021

ISBN 978-966-02-9542-1 © Кресіна І.О. (керівник авт. кол.),
Бабкіна О.В., Батанова Н.М., Горбатенко В.П.,
Дроботун Д.С., Коваленко А.А., Кукуруз О.В.,
Лавренова К.О., Ротар Н.Ю., Стойко О.М.,
Тарасюк В.М., Ходаківський М.Д., Явір В.А., 2021
© Інститут держави і права
імені В.М. Корецького НАН України, 2021

Зміст

Розділ 1. Правова політологія як наука і навчальна дисципліна	4
Розділ 2. Взаємодія політики і права як основа правової політології	38
Розділ 3. Світова та вітчизняна наукова думка про взаємовплив політики і права	63
Розділ 4. Методологія пізнання політико-правової дійсності	94
Розділ 5. Політична влада	117
Розділ 6. Політичне право	148
Розділ 7. Правова політика	187
Розділ 8. Суб'єкти і об'єкти політики і права	202
Розділ 9. Політико-правова система	245
Розділ 10. Держава як політико-правовий інститут	279
Розділ 11. Політичні режими: правовий вимір	322
Розділ 12. Політична участь	363
Розділ 13. Політичні партії і партійні системи	396
Розділ 14. Політичне представництво і виборче право	422
Розділ 15. Політико-правове прогнозування	440

26. Magone J.M. Contemporary European Politics: A Comparative Introduction. London: Routledge, 2019. 590 p.
27. Manin B. The Principles of Representative Government. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. 257 p.
28. McCormick J.P. Machiavellian Democracy. Cambridge: Cambridge University Press, 2011. 265 p.
29. Mearsheimer J. L. Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault: The Liberal Delusions That Provoked Putin. *Foreign Affairs*. 2014. Vol. 93(5). P. 1–12.
30. Møller J. State Formation, Regime Change, and Economic Development. London: Routledge, 2017. 292 p.
31. Nyirkos T. The Tyranny of the Majority: History, Concepts, and Challenges. London: Routledge, 2018. 160 p.
32. Persily N., Tucker J.A. Social Media and Democracy: The State of the Field, Prospects for Reform. Cambridge: Cambridge University Press, 2020. 366 p.
33. Sakwa R. Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands. New York: I.B. Tauris, 2016. 320 p.
34. Smith P.E. Rescuing Democracy. Punctum Books, 2016. 518 p.
35. Whitehead L. The International Dimension of Democratization: Europe and the Americas. Oxford: Oxford University Press, 2001. 341 p.
36. Wilson A. The Ukrainians: Unexpected Nation. New Haven: Yale University Press, 2015. 380 p.
37. Wilson A. Ukraine Crisis: What It Means for the West. New Haven: Yale University Press, 2014. 236 p.
38. Wilson A. Ukraine's Orange Revolution. New Haven: Yale University Press, 2005. 256 p.

РОЗДІЛ 12

Політична участь

- 12.1. Поняття політичної участі
 - 12.2. Електоральна політична участь
 - 12.3. Протестна політична участь
 - 12.4. Дискурсивна політична участь
 - 12.5. Політична участь в умовах е-демократії
- Контрольні запитання та завдання**
Рекомендована література

12.1. Поняття політичної участі

Уперше необхідність і принципи участі громадян у політиці були проголошені конституціями Франції (1946 р.) та Італії (1947 р.). Згодом політична участь громадян починає визначатися як одне з основних політичних прав людини, про що свідчать відповідні статті у міжнародно-правових актах – стаття 5 Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (Резолюція 1763 А (XVIII) Генеральної Асамблеї ООН від 7 листопада 1962 р.) та стаття 25 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (Резолюція 22000 (XXI) Генеральної Асамблеї ООН від 16 грудня 1966 р.).

Традиційно політична участь розуміється як вплив громадян на функціонування політико-правової системи, формування політичних інститутів та процес вироблення політичних рішень. У такому контексті вона передбачає дії громадян із делегування повноважень; діяльність, спрямовану на підтримку кандидатів і партій у виборчому процесі; участь

у діяльності партій і груп інтересів; політичну суб'єктність громадян у міжвиборчому політичному дискурсі.

Теоретико-методологічний та емпіричний фундамент концепції політичної участі був закладений у дослідженнях Л. Мілбраста, С. Верби, Н. Ная, Дже-он Кіма, Дж. Нагеля, К. Патенам, М. Кааазе, А. Марша. Найбільш універсальне визначення політичної участі було запропоноване американським політологом Дж. Нагелем: це дії, за допомогою яких рядові члени будь-якої політичної системи впливають або намагаються впливати на результати її діяльності. Нині у площині політичної науки фіксуються декілька варіантів інтерпретації політичної участі. Зокрема, С. Верба, Н. Най та Дже-он Кім аналізують політичну участь як законні дії окремих громадян, більшою або меншою мірою прямо спрямовані на те, щоб впливати на відбір урядового персоналу та / або на його дії. Такий підхід до визначення суті політичної участі передбачає, що вона є епізодичним актом вираження особистого політичного інтересу громадян, який конкретизується тільки у конвенційних формах, зокрема участі у голосуванні, виборчих кампаніях, функціонуванні місцевих органів влади та управління, зверненнях до політиків, тоді як вияв політичного невдоволення, оформленого у вигляді протестних виступів, дослідники залишають поза категорією участі.

Згодом С. Верба та Н. Най визначили особливості процесу реалізації політичної участі тими чи іншими громадянами, які залежать від їх майнового статусу: політична участь є діяльністю переважно більш заможних, краще освічених громадян, з високим статусом. Таким чином, науковці намагаються обмежити сферу політичної участі раціонально вивірною (інструментальною) активністю, мета якої зводиться до опосередкованого контролю громадян за реалізацією урядовими структурами певних політичних курсів. Зазначимо, що інструментальні характеристики політичної участі спрацьовують при дослідженні її автономних форм, тоді як за допомогою цього підходу не можуть бути досліджені окремі аспекти мобілізаційних характеристик

політичної участі, які визначають зміст участі більшості громадян пострадянського простору в сучасних політичних процесах.

М. Кааазе та А. Марш пов'язують політичну участь не лише з можливостями громадян впливати на уряд та його структуру, а й з можливостями впливу на політичну систему в цілому. Запропонована ними інтерпретація визначає політичну участь як вільну активність громадян, зорієнтовану на прямий чи опосередкований вплив на ухвалення тих чи інших варіантів або альтернатив на різних рівнях політичної системи, тому участь у політиці розуміється насамперед як система усвідомлених цілеспрямованих дій. Причому вибір громадянином однієї з декількох альтернатив не виключає, що вона може належати до неконвенційних форм політичної участі, навіть у їх радикальному спектрі. Таким чином, М. Кааазе та А. Марш значно розширюють зміст категорії «політична участь», що дає змогу визначати та досліджувати всі без винятку канали і механізми впливу громадян на політичну систему. Розуміючи політичну активність як вільну активність громадян, дослідники підкреслюють її добровільний та автономний характер, а принципи мобілізаційних практик вкладають у параметри політичних технологій або недемократичних режимів.

Таке достатньо широке визначення політичної участі охоплює всю діяльність, яка добровільно здійснюється громадянами з метою впливу на процес ухвалення політичних рішень на різних рівнях політико-правової системи. Воно не передбачає з'ясування, яким чином легітимовані суб'єкти політичного процесу, чи включені вони до державних або недержавних структур, чи визначають себе як союз/асоціація/партія або існують у більш довільній формі. Не має значення і форма політичної участі – конвенційна чи неконвенційна. Для широкого розуміння політичної участі значуща тільки якість участі, яка вимірюється за фактичним впливом на політико-правову систему.

Сформувавши концептуальне бачення категорії «політична участь», науковці зосередили увагу на теоретичному

осмисленні її структури та основних форм реалізації. Зокрема, Л. Пай та С. Верба визначили чотири основні форми політичної участі: участь у виборах; участь у передвиборчій боротьбі; групова активність на рівні локальних спільнот; окремі політичні контакти, між якими існує взаємозв'язок.

Уелінгер пропонує інше бачення структури політичної участі, яка конкретизується у таких формах її реалізації: участь громадян у виборах; розв'язання специфічної проблеми (наприклад, участь у громадській ініціативі); партійна діяльність (членство у партії); громадянська непокора; насильство проти певних осіб. Учений розширив діапазон форм політичної участі за рахунок включення протестних форм політичної активності, хоча не зауважив, що громадянська непокора та насилля використовуються переважно у неконвенційних формах. Саме останній принцип – визначення конвенційного/ неконвенційного характеру політичної участі – поклав в основу структурування цього явища А. Марш (рис. 1).

Конвенційна політична участь	Неконвенційна політична участь	Політичні злочини
<ul style="list-style-type: none"> • Повсякденна політика • Голосування • Лобіювання • Участь у групах формальних інтересів 	<ul style="list-style-type: none"> • Політична непокора • Групова громадська непокора • Бойкотування • Неофіційні страйки 	<ul style="list-style-type: none"> • Незаконні демонстрації • Захоплення приміщень • Пошкодження власності • Насилля • Захоплення заручників • Партизанські дії • Вбивства • Революції • Війни • Викрадення

Рис. 1. Типи політичної участі за А. Маршем

Основним чинником використання неконвенційних форм політичної участі та політичних злочинів є рівень протестного потенціалу громадян, груп громадян та суспільства в цілому, який, на думку А. Марша, збільшується із зростанням відносної депривації; більше характеризує громадян, у яких

відносна депривація зростає упродовж останніх п'яти років; може бути високим у тих громадян, які очікують посилення відносної депривації у наступні п'ять років; посилюватиметься у тих громадян, які відчували відносну депривацію та очікують на її посилення упродовж наступних п'яти років; буде вищим у тих, хто очікує на різке погіршення власного становища порівняно з попереднім часом.

Для більшості західних наукових досліджень характерне ототожнення протестної та неконвенційної політичної участі. В українській політичній науці сформувався дещо інший підхід: потенціал політичного протесту громадян як оформлений акт протиставлення політичній владі реалізується у вигляді скоординованих колективних акцій проти політичних лідерів чи політичної системи. Ці акції можуть набувати двох форм протесту: 1) якщо виступи опозиції мають за мету змінити структуру правління, радикально реорганізувати політично-правову систему чи визнати свою суб'єктність у політичному процесі; 2) якщо опозиційна група, що ініціювала протестні виступи, розуміється політичним керівництвом країни як легітимований член політико-правової системи. Таке розуміння суті політичного протесту дає можливість корелювати це поняття з якісними характеристиками та завершеністю інституціоналізації системної політичної опозиції, що в умовах демократизації є вихідним у формуванні протестної моделі політичної участі.

Найбільш поширеною є типологія політичної участі, згідно з якою до конвенційних форм політичної участі відносять: 1) абсентеїзм; 2) читання про політику в газетах; 3) обговорення політичних сюжетів із друзями і знайомими; 4) голосування; 5) роботу з просування іміджу політичної партії чи кандидата; 6) переконання оточуючих голосувати певним чином; 7) участь у мітингах і зібраннях політичного характеру; 8) звернення до владних структур чи до їх представників; 9) активність як політичного діяча (висування кандидатури, участь у виборах, робота представника керівної ланки, партії чи іншої організації, робота депутата, міністра і тощо). Форми

конвенційної участі, перераховані під пунктами 1–2, припускають низький рівень активності чи включеності до політичного процесу, 3–4 – середній рівень, 5–9 – високий рівень. Як правило, громадяни одночасно беруть участь у політичному житті в різних формах: наприклад, одна й та сама людина може ходити на вибори, читати газети і брати участь у блокаді дорожнього руху. Тому наведена типологія може розглядатися як варіант операціоналізації поняття «політична участь», а також як варіант типології форм участі, а не як типологія індивідуальних суб'єктів політичного процесу.

Автором іншої типології політичної участі, яка ґрунтується на одному критерії – активності суб'єкта у політичному процесі, є Л. Мілбрас. Він виокремлює три групи форм активності, яким дає метафоричні назви: *зорова активність*, *перехідна активність* та *гладіаторська активність*. Кожна із них об'єднує декілька форм, розташованих у порядку зростання рівня залучення індивіда до політики (рис. 2).

Зорова активність	Перехідна активність	Гладіаторська активність
<ul style="list-style-type: none"> • виконання ролі об'єкта впливу політичних стимулів • голосування • ініціювання політичних дискусій • спроба переконання інших голосувати певним чином 	<ul style="list-style-type: none"> • комунікація з представниками влади чи політичними лідерами • пожертвування для партії чи кандидата • відвідування зборів чи мітингів 	<ul style="list-style-type: none"> • учасник політичної кампанії • активіст політичної партії • керівник партійного осередку • кандидат на високий статус в сфері політики • політичний лідер

Рис. 2. Типологія форм політичної активності

Застосування категорії «політична участь» для пояснення сутності політичних процесів потребує розв'язання проблеми термінологічної адекватності. Найбільш відповідними будуть такі термінологічні комбінації: політична поведінка – political

behavior; політична діяльність – political action; політична активність – political activity, political involvement; політична участь – political participation.

Спорідненими поняттями є «громадянська участь» та «громадська участь». Громадянська участь здійснюється суспільством або його більшістю, очолюється опозицією та мотивується ціннісно-раціональними імперативами – прагненням до утвердження громадянських прав і свобод. Тут варто згадати ідею Г. Алмонда та С. Верби про синдром демократичної участі, яка характеризується високими показниками суб'єктивної впевненості в ефективності власної участі; почуттям громадянської відповідальності, тобто розуміння важливості активної участі кожної людини для підтримки життєдіяльності суспільства; довірою, яку громадяни відчувають одне до одного та до інститутів державного і місцевого управління; членством громадян у різних організаціях, пов'язаних із функціями артикуляції та акумуляції суспільних інтересів.

Громадська участь є спланованими зусиллями інститутів громадянського суспільства із залучення громадян до процесу ухвалення рішень і запобігання/розв'язання конфліктів через двосторонню взаємодію громадських організацій та органів державної влади і органів місцевого самоврядування. Громадська участь має чітко окреслені принципи функціонування, зокрема представництва інтересів усіх верств суспільства у політичному процесі; включення громадян в обговорення та розробку політичних, соціально-економічних, культурних програм і проектів; впливу громадян на ухвалення рішень та контроль за їх виконанням.

Отже, політична участь є одним із найбільш демократичних інститутів, який забезпечує реалізацію політико-правовою системою основної функції – виявлення, формування і вираження інтересів громадян, вона виступає одним із критеріїв якісної специфіки політико-правової системи, характеризує наслідки взаємодії політичних інститутів, соціально-економічних інтересів та сил, національних традицій і типу політико-правової культури. Конкретні

форми політичної участі, інтенсивність їх використання та наслідки підкреслюють і водночас визначають процесуально-функціональні характеристики політико-правової системи, специфіку політичного режиму, особливості політико-правової культури суспільства.

Інституційний дизайн політичної системи та форми політичної участі громадян у політичних процесах тісно взаємозв'язані. Тому варто спиратися на динамічне розуміння політичної участі, що базується на визначенні того, якою мірою інституційні зміни, викликані трансформацією політико-правової, економічної та соціальної систем, змінили способи, форми та характер участі громадян у політиці. Політична участь – це дії громадян або груп громадян з метою вираження власних інтересів, які впливають на зміст політичних рішень і ухвалюються на різних рівнях реалізації політичної влади. Основними факторами, від яких залежить практика політичної участі, є особливості самого суб'єкта політичної участі, умов, у яких вона відбувається, та загальних параметрів політико-правової системи.

12.2. Електоральна політична участь

Конкурентні вибори є однією з найважливіших ознак демократії. Їх зміст у багатьох аспектах визначається особливостями електоральної участі громадян, наділених виборчими правами. Принципи електоральної участі громадян були чітко окреслені відомим просвітником Кондорсе. Він стверджував, що для людини, яка б сама здійснювала вибір, прагнучи при цьому керуватись якоюсь упорядкованою процедурою, обрання поставало б як результат низки послідовних суджень про всіх претендентів, яких ця людина мала б порівнювати попарно, тобто кожного з кожним. Відтак дослідник сформулював основні засади участі громадян у виборчих кампаніях: – вільне формування своєї волі, її вільне виявлення при голосуванні та добровільність участі у виборах.

У сучасній політичній науці виокремлюється низка класичних теорій електоральної участі: 1) *теорія раціонального вибору* ґрунтується на логічному припущенні, що більшість індивідів прагне до раціональної політичної поведінки, причому раціональне не вважається логічним; 2) у межах *мічиганської моделі* партійна ідентичність і процес ідентифікації виборців є вихідним моментом здійснення електорального вибору; 3) *психологічний напрям* у поясненні електоральної участі виходить з особистісних рис людини, які визначають мотивацію та схильність до обрання нею конкретних форм політичної активності; 4) відповідно до *інституційного/неінституційного підходу* активність, форми та мотивація політичної участі залежать від можливостей виборців впливати на уряд, які надаються йому політичними інститутами.

Форми електоральної участі громадян України визначаються Виборчим кодексом (2020), тоді як характеристики електорального вибору – багатьма чинниками соціально-економічного, ідеологічного, інституційного характеру, які формують установки – фактори сприйняття дійсності й самооцінки, мислення і діяльності громадян, що характеризують їх взаємовідносини з інститутами політико-правової системи і політичними лідерами, а також відображають суб'єктивну готовність громадянина до сприйняття тих чи інших життєвих орієнтирів, цілей, цінностей, норм і стереотипів участі, мовних формул, гасел тощо. Всі установки пов'язані між собою системою *причинності*, вихідним моментом якої є рівень соціально-економічних умов розвитку суспільства.

Серед чинників електоральної участі найбільш вагомим є рівень та характер розвитку політичних партій та партійної системи, відображені в партійних ідентичностях. Партійна ідентичність/ідентифікація громадян відтворює їх ціннісні орієнтації під час виборів та структурує виборців на: 1) громадян з поляризованою ідентичністю, які демонструють орієнтацію виключно на одну політичну силу, що поєднується з чітким дистанціюванням від усіх інших партій (цей тип

ідентичності характеризує прихильників політичних партій з високим рівнем партійної ідоктринації); 2) громадяни з лояльною ідентичністю, для яких характерна стабільна орієнтація на програмні гасла певної політичної партії та помірковане заперечення програмних установок інших політичних сил; 3) громадян із негативною ідентичністю, які демонструють недостатньо стійкі орієнтації на програмні гасла якоїсь однієї партії та заперечують можливість підтримки конкретної політичної сили; 4) громадян з апатичною ідентичністю, які не виявляють чітко оформлених та усвідомлених установок на підтримку або заперечення ідеології будь-якої партії.

Дві останні категорії в Україні кількісно найбільші, що свідчить про відсутність тенденції до формування принаймні середнього рівня довіри до політичних партій. Основними причинами цього є, по-перше, максимальна професіоналізація партійної еліти, що створює нездоланну для рядових членів партії дистанцію між ними і партійними лідерами. По-друге, політичні партії функціонують за електорально-професійним принципом, приділяючи більшу увагу організаційно-технічним аспектам виборчих кампаній, ніж агрегації інтересів громадян/членів партії. Наслідком такої партійної політики є формування у громадян потреб, які відповідають інтересам партійної еліти, що у середньостроковій перспективі сприяє блокуванню каналів зворотного зв'язку. По-третє, відсутність значної кількості громадян, які є фіксованими членами політичних партій, створює умови для переорієнтації партійних лідерів з пропаганди партійних ідеологем на передбачення настроїв виборців у електоральних ситуаціях. Відповідно формуються ситуативні партійні гасла та відхід від потреби створення партійної програми, яка сприяє формуванню стійких партійних ідентичностей. По-четверте, незначний рівень інституціалізації партій породжує їх лабільність, слабку вкоріненість у суспільстві, нестабільність партійних преференцій та обмеженість партійних ресурсів у політичному змаганні за владу. Громадяни, оцінюючи інституційну недовершеність партій, не вважають їх тим

інститутом, який може бути для них ефективною структурою «входу» в політико-правову систему.

Електоральна участь може бути реалізована в автономному та мобілізаційному форматах. Автономною є така участь, коли індивід діє, приймаючи рішення самостійно. Мобілізаційна політична участь здійснюється під впливом чи тиском інших суб'єктів політики. Межа між мобілізаційною й автономною участю майже непомітна, на рівні більшості громадян спостерігається змішаний тип участі.

Надання переваги громадянином автономній участі може свідчити про те, що він погано піддається зовнішньому впливу не в силу особливої самостійності, а тому, що не надає значення політиці й не розглядає її як необхідну участь у політичному процесі. Невірно було б вважати, що участь під впливом мобілізації – явище негативне, що вона завжди пов'язана з маніпуляцією свідомістю. По-перше, мобілізація – це об'єктивний наслідок інтеграції будь-якої групи, що діє в політиці, у функціонування політичного інституту. Тут механізм мобілізації виступає транслятором і наслідком політичної ідентифікації. По-друге, мобілізація може виступати ефективним способом залучення громадян до політичного процесу. Як відзначав К. Дойч, у перехідних суспільствах, що переживають процеси демократизації та/чи модернізації, мобілізація відіграє особливу роль, оскільки за її допомогою громадяни одержують доступ до нових політичних ролей, нових форм соціалізації. Зокрема, мобілізація виборців на частково вільних і частково змагальних виборах, результати яких заздалегідь відомі в силу використання адміністративної мобілізації та інших важелів, може розглядатися як крок прогресивний з огляду на оволодіння населенням ролі виборців, що оцінюють різних політиків, політичні сили і політичні курси.

Саме тому розрізняють два типи політичної мобілізації в електоральному процесі: змагальну мобілізацію, метою якої є узгодження цілей загальнонаціональної політики й окремих груп населення шляхом артикуляції інтересів громадян на рівні інститутів громадянського суспільства, та авторитарну

мобілізацію, метою якої є забезпечення лояльності електорального вибору. Було б утопічним вважати, що політична участь громадян у політичному процесі здатна набувати абсолютного автономного характеру. Швидше йдеться про певне поєднання автономних та мобілізаційних форм політичної участі, яке залежить від типу політико-правової системи, характеру її функціонування – стабільно еволюційного чи трансформаційного, засвоєння громадянами тих моделей політичної участі, що характеризують їх міжвиборчу активність.

Основним функціональним забарвленням змагальної мобілізації є переконання громадян у тому, що участь у виборчих процедурах підтримує демократію як таку, забезпечує відтворення політичної конкуренції у суспільстві та підвищує рівень політичної компетентності громадян. Завданням змагальної мобілізації є переконання виборців голосувати відповідно до власних переконань. До практики використання змагальної мобілізації нині вдаються чимало громадських організацій, які здійснюють кампанії з мобілізації та просвіти виборців, їх метою є забезпечення демократичності вибору та вільного волевиявлення громадян.

На відміну від змагальної, методи авторитарної мобілізації використовуються владою для переконання/примусу виборців голосувати за представників влади. У період виборчої кампанії цей вид мобілізації, який отримав назву адміністративного ресурсу, стає специфічним засобом нав'язування виборцям вибору шляхом впливу з боку чиновників та керівників різного рівня, що в цілому спотворює загальний характер процесу вільного волевиявлення. Адміністративний ресурс є сукупністю адміністративних важелів, які можуть бути використані на користь тієї чи іншої політичної сили з метою забезпечення бажаного результату на виборах; це певна система, яка поєднує фінансові, організаційні, кадрові, інформаційні та інші ресурси влади; легітимні та нелегітимні важелі чи заходи, які влада може використовувати для контролю за суспільством у межах формально демократичних процедур чи поза цими межами,

аби вони не викликали суттєвого заперечення з боку громадян. Відтак адміністративний ресурс передбачає використання можливостей і важелів владних структур для нав'язування виборцям чужої волі та протидії їхньому вільному волевиявленню. Авторитарна мобілізація за своєю суттю, методами та цілями суперечить основним засадам демократії, позаяк звужує коло суб'єктів політичного процесу до недозволеного мінімуму.

Абсентеїзм – це пасивна форма участі у політиці. Основною причиною цього є зневіра виборців у тому, що вони мають суспільну чи особисту значущість. Факторами, що сприяють зростанню абсентеїзму, є особисте спілкування зі стійкими абсентеїстами; негативні повідомлення ЗМІ про всіх кандидатів і процес виборів в цілому; неефективна передвиборна агітація; низький рівень життя; економічна і соціальна депресія; штучне стимулювання абсентеїзму певних верств населення окремими кандидатами з метою скорочення активного електорату противника. Шляхи подолання абсентеїзму як форми політичної участі наведені у таблиці 1.

Таблиця 1

Абсентеїзм: види, причини, шляхи подолання

Види	Причини	Шляхи
Абсентеїзм байдужості й аполітичності – характерний для молоді, безробітних, бездомних	Політична інертність – переконаність виборця у тому, що його голос нічого не змінить; пасивний тип політичної культури; недостатня інформованість; утилітарні установки	Проведення кампаній, націлених на: завищені очікування; посилення фобій (страхів), пов'язаних з перемогою того чи іншого кандидата
Абсентеїзм негативного ставлення до передбачуваних підсумків виборів – характерний	Переконаність у висловлюванні зацікавленими особами думці, що вибори проводяться протизаконними методами, їх результат відомий	Поширення інформації, яка показує, що вибори проводяться справедливо, відповідно до закону. Звернення до виборців

для виборців старше 50 років	наперед і буде небажаним; прагнення зірвати вибори	із закликами виконати свій громадянський обов'язок
Абсентеїзм протесту – характерний для скривджених громадян, найбільш вразливих верств	Психологічна установка на те, що вибори потрібні владі, й бажання продемонструвати негативне до них ставлення, нашкодити	Поширення інформації, яка показує, що абсентеїзм протесту безглуздий і необхідно займати активну позицію на виборах. Обіцянка вирішити проблеми, що викликали абсентеїзм
<i>Абсентеїзм, викликаний зовнішніми факторами масової дії</i>	Виїзд за місто, сезонні роботи, дуже погана погода, відсутність інформації про вибори, незручне місце і час голосування	Поширення матеріалів про необхідність активної позиції на виборах. Створення належних умов для учасників голосування. Врахування пори року при призначенні дати виборів. Персональне повідомлення виборців про місце і час голосування виборчими комісіями.
<i>Випадковий абсентеїзм</i>	Викликаний особистими випадковими причинами	Різні комбінації зазначених вище способів

12.3. Протестна політична участь

Політичний протест є організованим спротивом громадян політико-правовій системі, офіційному політичному курсу, політичним рішенням, який здійснюється з використанням способів, що відповідають актуалізованим вимогам. Влада завжди сприймає масовий, навіть конвенційний політичний протест як небажаний прояв громадянської активності, що дестабілізує політичне та економічне життя. Потенційно

протест пов'язаний із використанням насильства, тому уряди всіх країн використовують цей мотив як привід для придушення протестних виступів. Участь у акціях політичного протесту – найбільш виразних та наочних формах громадянської активності, практична критика влади є не просто свідомим рішенням громадянина, це готовність публічно висловитися проти її політичного курсу, чітко сформулювати власну громадянську позицію.

Під протестною політичною участю розуміють політичні дії, що не належать до традиційної політики і водночас не досягають такого рівня збройного насильства, яке спостерігається під час повстань. Стимулами до протестної участі можуть бути реальні або уявні обмеження доступу до легітимних політичних каналів вираження власних інтересів або уявлення про політичний протест як про одну з моделей участі у політичному процесі. Використання протестних форм політичної участі приваблює насамперед тих, хто не довіряє політико-правовій системі, й тих, хто переконаний, що здатен щось зробити, щоб вплинути на політичні рішення, проте вважає структури «входу» в політико-правову систему недовіреними.

Протестні форми політичної участі громадян – від підписання петицій до актів громадянської непокорності – опосередковано впливають на інститути політико-правової системи, оскільки політична еліта та лідери, як зацікавлені суб'єкти у збереженні існуючого політичного порядку, шукають внутрішні резерви для усунення причин протестних виступів шляхом коригування методів і засобів політичного управління. Найбільш небезпечними для стабільного функціонування політико-правової системи є відмова від виконання рішень адміністрації та органів державної влади, неконвенційні мітинги та демонстрації, страйки, створення незаконних збройних формувань; найменш небезпечними – особисті звернення громадян до представників органів влади зі скаргами на порушення їхніх прав і свобод, збір підписів під колективними петиціями.

Найбільш поширеними формами конвенційного політичного протесту є:

Навчальне видання

Кресіна Ірина Олексіївна
(керівник авторського колективу)
Бабкіна Ольга Володимирівна
Батанова Наталія Миколаївна
Горбатенко Володимир Павлович
Дроботун Дмитро Сергійович
Коваленко Анатолій Андрійович
Кукуруз Оксана Володимирівна
Лавренова Катерина Олександрівна
Ротар Наталія Юріївна
Стойко Олена Михайлівна
Тарасюк Володимир Миколайович
Ходаківський Михайло Дмитрович
Явір Віра Анатоліївна

Правова політологія.
Академічний курс

Підручник для вищих закладів освіти

За загальною редакцією І.О. Кресіної

Художник В.С. Жиборовський

Підп. до друку 11.01.2021. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. Обл.-вид. арк. Зам. №
Віддруковано у

